

NEMIS VA O'ZBEK MAQOLLARINI QIYOSIY TAHLILIDAGI YONDASHUVLAR

Eshonqulov O.S.

(SamDCHTI mustaqil tadqiqotchisi)

Annotatsiya. Nemis va o'zbek maqollarining qiyosiy tahlilidagi yondashuvlar ikki tildagi misollar orqali ifodalab berilgan. O'zaro farqlar hamda o'xshashliklar semantik va struktur jihatdan qiyoslangan.

Kalit so'zlar. Semantik komponent, assotsiyativ o'xshashlik, ekvivalentlik.

Nemis va o'zbek tillarining maqol tarkibini qiyosiy tahlil qilish rus, nemis va o'zbek tillarining 13000 dan ortiq maqollarini qiyoslash va yonma-yon qo'yish asosida maqol semantikasini bir tildan boshqa tilga o'zaro bog'liq holda uzatish maqsadiga erishishga yordam beradigan aniq yondashuvlar qatorini o'rganish imkonini beradi:

a) maqolda bir xil komponentning mavjudligi, umuman olganda, semantikani to'liq yoki qisman saqlab qolgan holda boshqa tildagi maqolning tegishli ekvivalentini topishga imkon beradi. Masalan, quyidagi maqollardagi kabi – “Man sieht wohl den Splitter im fremden Auge (ko'zida), aber nicht den Balken im eigenen” –Birovning ko'zidagi mayda tarasha ham ko'rinadi, o'z ko'zidagi xoda (yog'och) esa ko'rinmaydi; “Man muss den Pelz (teri) nicht verteilen, ehe der Bär (ayik) geschossen (erlegt) ist” –Ayiqni otmay turib, uning terisini bo'lish joiz emas “Unter den Blinden (im Lande der Blinden) ist der Einäugige König” – Ko'rlar orasida/mamlakatida bir ko'zli ham – qirol; “Gott behüte mich vor meinen Freunden, vor meinen Feinden will ich mich schon selber schützen” –Ey xudo meni do'stlarimdan asragin, dushmanlarimdan esa o'zimni o'zim himoya qilaman; (Ma'lumotnoma lug'atlarida maqol va matallarni tartibga solishda “kalit so'zlar” deb ataladigan alifbo tartibidan foydalaniladi. Aksariyat xollarda tuzuvchilar u orqali ko'pincha ot shaklida kamroq hollarda fe'l, sifat yoki boshqa so'z turkumlari bilan ifodalangan asosiy semantik yukni ko'taruvchi so'zni nazarda tutadi);

b) maqollardagi mavzu va assotsiyativ o'xshashlik mos ekvivalentni tanlashda ko'proq qo'llaniladi. Ammo shuni yodda tutish kerakki, istisnolar tarkibiga ko'pincha komponent sifatida maqolning milliyligini ko'rsatadigan va mamlakatning mavjud bo'lgan yoki mavjud voqeliklari bilan bog'liq bo'lgan tegishli atoqli otlar (antroponimlar, toponimlar,

gidronimlar) qatnashgan maqollar bo'lishi mumkin, chunki ular qat'iy milliy, o'ziga xos, ma'lum bir mamlakatga xos xususiyatni aks ettiradi. Masalan: "Was Grosshans sündigt, muss Kleinhans büssen" –Katta Hans gunoh uchun kichik Hans pushaymon bo'ladi –nemis tilida;

v) o'z kelib chiqishiga ko'ra (nemischa maqollar) bilan bog'liq bo'lgan va nafaqat bir tilda, balki butun xristian olamida maqolga aylangan maqollar ko'p hollarda bir xil komponentlar saqlanib qolgan holda tarjima qilinishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, har bir millatga xos bo'lgan butparastlikka asoslangan diniy e'tiqodlarni, umuman olganda, eng katta tenglikni saqlash bilan solishtirish mumkin, chunki bu tarixiy hudud maqollarida ham xuddi shunday hodisalar aks etgan.

d) turli tillarda komponentlardan birini boshqasiga qisman almashtirish orqali maqolning semantikasini saqlab qolish mumkin, masalan: "Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimaydi"= "Eine Krähe hackt der anderen die Augen nicht aus" –Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qib olmaydi; "Ein Teufel tut dem anderen nichts" –Bir shayton boshqasiga hech nima qilmaydi; "Kein Wolf beisst den andern" –Hech bir bo'ri boshqasini tishlamaydi; uzbek maqoli bilan solishtiring (makol kk)– "Der Krug geht so lange zu Wasser, bis er bricht" – Ko'za sinmagunicha suvga boradi (Ko'za suvga qatnay boshladi, boshini ham o'sha yerda sindiradi)"= "Nach dem Kleide wird man empfangen, nach dem Verstände entlassen" - Kiyimga qarab kutib olishadi, aqlga qarab kuzatishadi "Eigen, Brot nährt am besten" – O'z noning hammasidan ham yaxshiroq boqadi = "Lügen haben kurze Beine" = - Yolg'onning oyog'i kalta va hokazo.

Shunday qilib, nemis va uzbek maqollari o'rtasidagi tillararo munosabatlarning asosiy xususiyatlaridan biri bu maqolning butun ma'nosiga mos kelishida ifodalangan semantik parallelizmning mavjudligi deb ta'kidlash mumkin: "Früh aufstehen und jung (früh) freien (tut) wird niemanden bereuen" =Erta uylangan va erta uyg'ongan afsuslanmaydi.

Biroq maqolning semantikasini bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilishda yoki o'tkazishda shuni hisobga olish kerakki, maqollarni parafrزالash har ichki tilda sodir bo'ladi, bu avvalgi boblarda tasvirlangan va maqolning zamonaviy sharoitlarga moslashish qobiliyati bilan izohlanadi.

Biroq maqolning semantikasini bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilishda yoki o'tkazishda shuni hisobga olish kerakki, maqollarni parafrزالash har ichki tilda sodir bo'ladi

bu kop bor tasvirlangan va maqolning zamonaviy sharoitlarga moslashish qobiliyati bilan izohlanadi.

Shunday qilib, nemis va o'zbek tillarining maqollarini taqqoslash natijasida biz maqol ekvivalentligining eng umumiy namunalarini aniqlashimiz mumkin:

- quyidagi maqollar eng ko'p maqol ekvivalentiga ega:

- eng xarakterli umuminsoniy qadriyatlar, tushunchalar, hodisalarni aks ettiruvchi;

- boshqa tillardan olingan yoki boshqa tillardan o'zlashtirilgan komponentlarni o'z ichiga olgan va shu tariqa ularning tipik makaronik uslubdan foydalangan holda jummalarni ifodalovchi maqollar.

- quyidagi maqollar eng kam ekvivalentligi bilan tavsiflanadi:

a) ma'lum bir til va ma'lum bir madaniyat uchun eng xarakterli voqelikni aks ettiruvchi;

v) antroponimlar, toponimlar, gidronimlar va muayyan xalqning yashash joyiga tegishli boshqa geografik nomlarni tarkibiy qismlar sifatida o'z ichiga olgan;

g) butparastlik davridagi milliy sharoitlar, kundalik vaziyatlar, diniy e'tiqodlar va xurofotlarni aks ettirish uchun foydalaniladigan maqollar.

Kirish qismida ta'kidlanganidek, ichki xil tilning maqol tarkibini taqqoslab o'rganish zarurati globallashuvning mavjud tillarni saqlab qolish masalalariga salbiy ta'siri bilan bog'liq. Dunyoda 6500 ta turli tillar mavjud bo'lib, YUNESKO mutaxassislari ikki avloddan so'ng 4000 ta til abadiy foydalanishdan yo'qolishini ta'kidlamoqda. Bunga misol, keyingi 100 yil ichida yo'q bo'lib ketishi mumkin bo'lgan Svan tilidir. Ilgari mustamlakachilik bilan bog'liq bo'lgan narsa endi globallashuv bilan bog'liq deb hisoblanmoqda. "Volskswagen" firmasi mablag'lari hisobidan yaratilgan Tillarni o'rganish va tadqiq qilish jamg'armasi mutaxassislari ta'kidlaganidek, 30 dan ortiq yangi tillar o'lib borayotgan tillarning o'rnini bosa olmaydi. Masalan, frantsuz mustamlakachilarining tili negizida kreol tili vujudga kelgan. Faqat "Evropa Xartiyasi"ga kiritilgan tillar saqlanib qolishi uchun yaxshi imkoniyatga ega. Bularga Breton va Bask tillari kiradi. Shuning uchun ham tillarni, ularning lug'aviy va madaniy boyligini o'rganish va asrab-avaylash uchun alohida harakat qilish zarur. Bundan tashqari, ushbu maqolada ko'rsatilgan frazeologiya va paremiya sohasidan tilda mavjud bo'lgan eng ifodali vositalarning semantikasini yetkazish uchun ishlanmalar yaratilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbek xalq maqollari, Ikki tomlik, Toshkent, „Fan“ nashriyoti -1987, 1-tom, 323-bet.
2. Janet Sobieski. "Wolfgang Mieder, Professor of German and Folklore". Retrieved 17. February 2009.
3. Wurm, S.A. New Guinea area languages and language study, Vol. 3, Language, culture, society, and the modern world. C-40. 1977.